

Centres d'estudis i dinamització social: problemàtiques i estratègies en relació amb el seu entorn

Carles RIBA I ROMEVA

President del Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat i
Vicepresident de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana

1.- Introducció

A fi de centrar les intervencions i d'incentivar el posterior debat sobre el tema enunciat per a la taula rodona ("Centres d'estudis i dinamització social: problemàtiques i estratègies en relació amb el seu entorn"), havia proposat als ponents els següents elements de reflexió:

1. Prioritat: la comunitat local, els socis
2. Orientació: estudi, difusió, vindicació, gestió
3. Temàtiques: història, patrimoni, economia i societat, arts
4. Implicació: voluntariat, suport professional
5. Finançament: quotes, mecenatge, administracions

En el curs del desenvolupament de les intervencions m'he adonat que aquest guió s'adequa a la perspectiva dels centres d'estudis, com és el cas de la intervenció de Pilar Tarrada, però que resulta menys útil per als altres dos ponents, Ana Villa, de l'Observatori del Tercer Sector (OTS), i Marc Marín, membre de l'empresa Subject, comunicació social, que fan plantejaments des d'altres perspectives.

La intervenció de Pilar Tarrada se cenyeix a la realitat i a les activitats de l'Institut d'Estudis Penedesencs, un dels centres d'estudis que presenta una trajectòria i complexitat més notables (territori de tres comarques administratives, diversos seus, xarxa amb centres d'estudis locals, recerques remarcables, debat sobre la vegueria del Penedès, entre d'altres). Per tant, constitueix una experiència i una referència ineludibles per al conjunt dels centres d'estudis com a element de reflexió sobre les problemàtiques i les estratègies en relació a l'entorn.

La presentació d'Ana Villa sobre l'Observatori del Tercer Sector té la virtut

de situar els nostres centres i instituts d'estudis en el marc més ampli del tercer sector (ni l'economia privada ni l'administració). Tot i les particularitats del nostre moviment (focalitzat en la cultura, difós en el territori), Ana Villa ens fa veure que moltes de les problemàtiques dels centres d'estudis són presents també en altres col·lectius i que, per tant, convé col·laborar-hi per a avançar conjuntament en els aspectes comuns.

Finalment, l'exposició de Marc Marín, sobre el provocador concepte de màrqueting social i investigació, aporta unes reflexions que són cada cop més indefugibles per al conjunt del nostre moviment. Els centres d'estudis solem fer molt bé la feina bàsica de recerca i creació (localització de fonts, elaboració d'estudis, detecció d'oportunitats, generació de complicitats), però solem comunicar més deficientment el nostre treball. Marc Marín ens està dient que la comunicació no està renyida amb la qualitat dels treballs, sinó tot el contrari, i que per això existeixen conceptes, metodologies i eines de suport adequats.

Així doncs, en els paràgrafs següents m'he inclinat a desenvolupar unes reflexions sobre els punts del guió que vaig encetar breument en la taula rodona.

Els centres d'estudis locals i comarcals del nostre país (així com altres entitats assimilables) formen avui dia un moviment que, molt més enllà d'una suplència d'altres instàncies (administracions, arxius, serveis de patrimoni), o d'una imitació d'àmbits més acadèmics (universitats, Institut d'Estudis Catalans), esdevenen un moviment amb dinàmica pròpia capaç de fer aportacions innovadores en aspectes tan determinants com són una nova visió de la història que incorpora les realitats locals, una nova valoració del patrimoni, un nou concepte de difusió basat en la participació, unes noves estructures de comunicació dels resultats basades en Internet o unes noves capacitats de col·laboració en xarxa.

El moviment s'ha consolidat tot dotant-se d'estructures de col·laboració, primer amb la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana (CCEPC) a principis dels anys noranta, veritable "sindicat de centres" en defensa de les necessitats comunes i, una dècada més tard, amb l'experiència innovadora de l'Institut Ramon Muntaner (2003), punt de trobada entre el Govern de la Generalitat, que aporta els recursos i el referent administratiu, i el moviment de centres (representat per la CCEPC), que aporta la capacitat de generar activitat i participació.

2.- Prioritat: la comunitat local, els socis

La forma més simple i més lliure de cooperar entre persones és formar associacions, solució adoptada per la major part dels centres d'estudis. Però, a diferència d'altres entitats centrades en els serveis o en les activitats destinades als propis associats, l'actuació dels centres d'estudis beneficia el conjunt de les

comunitats on s'insereixen. En efecte, si bé les recerques i les activitats satisfan en primera instància els seus impulsors vitals o intel·lectuals, el resultat sol transcendir i beneficiar el conjunt de la comunitat que acull el centre.

Es podrien establir diversos participants en l'àmbit dels centres d'estudis:

- **Socis actius:** Persones que, de forma voluntària i amb l'adequada participació dels associats, debaten l'orientació de l'entitat, determinen les actuacions a emprendre, busquen els recursos per a fer-ho, prenen les principals decisions i, sovint, les executen ells mateixos. Solen formar la junta de l'entitat, tot i que en entitats més complexes poden haver-hi membres actius en comissions o altres instàncies.
- **Socis de suport:** Persones associades que paguen una quota i, sovint, constitueixen l'àmbit natural de difusió i de seguiment de les activitats de l'entitat. Solen ser la pedrera d'on surten nous membres actius per a renovar la junta o les comissions.
- **Investigadors:** Persones que, de forma voluntària, realitzen treballs de recerca o labors connexes. Aquest és un dels grans potencials dels centres d'estudis, ja que difícilment aquest treball es faria si no respongués a un impuls voluntari de persones disposades a fer la recerca per interès intel·lectual o responsabilitat social.
- **Treballadors:** Cada vegada és més freqüent que els centres d'estudis contractin persones per a donar continuïtat a les actuacions o per a abordar projectes de major envergadura. Generalment realitzen tasques de gestió, però també de recerca o de suport a la recerca. Cal dir que, de fet, en la majoria de casos els treballadors dels centres d'estudis realitzen part de la seva tasca en règim de voluntariat.
- **Comunitat local:** Les comunitats locals són objectivament les grans beneficiades de les activitats i dels resultats dels centres d'estudis i, alhora, un termòmetre de la seva efectivitat. Hi ha un gran treball a fer en la comunicació entre els centres d'estudis i el seu entorn. La creixent coordinació dels centres d'estudis fa que aquests beneficis transcendeixin els àmbits locals per a esdevenir generals (així ho comencen a reconèixer determinats sectors universitaris i de les administracions).
- **Administració:** Els centres d'estudis i les administracions locals conflueixen en l'oferta d'activitats i serveis culturals a les comunitats locals, les primeres des de la generositat i la llibertat que proporciona el voluntariat, i les segones des de l'assumpció de responsabilitats globals i el monopoli per a recaptar impostos. Aquestes dues instàncies han de complementar-se cercant les sinèrgies entre els punts forts de cada una d'elles.

El desgranament dels diferents participants (*stakeholders*) que intervenen (per activa o per passiva) en les activitats i en el desenvolupament dels centres

d'estudis posa de relleu un paper i unes imbricacions que, tot i no ser molt vistoses, prenen una importància cada dia més gran. Els centres d'estudis col·laboren de forma central (i quasi sense alternatives) en aspectes com el coneixement de la realitat de les pròpies poblacions i comarques, la defensa d'elements del seu patrimoni o l'activació de la seva vida cívica i cultural.

Però també els centres d'estudis, a través de diverses instàncies de coordinació i de cooperació (centres d'estudis comarcals, instituts d'àmbit provincial o de vegueria, Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana - CCEPC, Institut Ramon Muntaner) comencen a tenir incidència en la concepció i en activitats de caràcter més general (congressos científics, canalització de programes de les administracions i del govern de la Generalitat, cooperació entre territoris de parla catalana, imbricació amb les universitats, entre d'altres).

3.- Orientació: estudi, difusió, vindicació, gestió

Què han de fer els centres d'estudis? Quines activitats els són pròpies?

L'observació del funcionament i de les activitats realitzades pels centres d'estudis aporta la resposta en gran mesura. Tot i la diversitat de situacions, adaptades a realitats locals molt diferents, es destil·la la següent resposta general: estudi, difusió, vindicació i gestió.

- **Estudi:** Concepte definitori: centres d'estudis. Sense aquesta activitat central es tractaria d'altres tipus d'entitats: centres culturals, grups folklòrics, fòrums de debat, moviments de defensa del patrimoni, etc. Però també hi ha entitats amb un altre focus (patrimoni, excursionisme, folklore) que realitzen recerques i que, per tant, són assimilables als centres d'estudis.
- **Difusió:** Fer conèixer, comunicar, posar en disposició. Si bé tots els centres d'estudis fan difusió, aquest és un dels espais on hi ha més camí per recórrer (vegeu la intervenció de Marc Marín). Les activitats i els treballs dels centres d'estudis no han de quedar limitats a uns pocs seguidors o tancats en els calaixos. Cal un gran esforç de comunicació en benefici de tothom, i les administracions han de donar-hi suport.
- **Vindicació:** Fer valer el propi dret a una cosa (o reivindicació, reclamar allò que pertany a la col·lectivitat). És una altra de les activitats habituals dels centres d'estudis en aspectes com ara elements del patrimoni col·lectiu, formes d'organització territorial, denominacions de lloc. Aquesta activitat no és exclusiva dels centres d'estudis, però sovint sorgeix com a fruit d'estudis i de la canalització de demandes col·lectives.
- **Gestió:** Es podria argumentar que no és una activitat pròpia dels centres d'estudis, sinó de les empreses o les administracions. En primer lloc, totes les organitzacions, siguin o no siguin de voluntariat, requereixen gestionar correctament els seus recursos. I, en segon lloc, determinades activitats de

gestió poden ser un element molt eficaç per a potenciar les activitats pròpies dels centres d'estudis.

4.- Temàtiques: història, patrimoni, economia i societat, arts

L'activitat principal de molts centres d'estudis han estat i són els estudis històrics. Tanmateix, la denominació de la majoria de les nostres entitats fa referència als estudis en general (no a estudis històrics o d'una altra temàtica concreta). Això possibilita una obertura a tractar altres temàtiques com ara el patrimoni, la realitat actual o la cultura i les arts.

- **Estudis històrics:** Certament, els estudis d'història local han constituït per a molts centres el pal de paller de les seves activitats. De fet, el primer que cal fer és conèixer les nostres realitats locals: què som, d'on venim? És de preveure que els estudis històrics i altres estudis relacionats (fonts documentals, arqueologia) continuaran essent una de les principals tasques de futur de les nostres entitats.
- **Valoració del patrimoni:** En el camp del patrimoni, els centres d'estudis poden aportar una visió molt ampla on els elements s'analitzin i valorin des de múltiples perspectives de la vida de les col·lectivitats locals (exemple: l'aportació de coneixement com a eina d'aprenentatge, com a referència i identificació o en l'orientació vers nous valors d'ús). Probablement, els elements de patrimoni local difícilment poden ser tractats de forma adequada sense el concurs dels estudiosos locals.
- **Economia i societat:** Les administracions i determinades empreses solen encarregar estudis sobre temes actuals (evolució econòmica, moviments socials, comportaments lingüístics, impactes mediambientals) a gabinets d'estudis o departaments universitaris, amb objectius ben marcats pel contractant. Tanmateix, ¿per què no fer propostes des de la independència i la llibertat que proporciona el voluntariat i des de les noves capacitats dels nostres centres? Davant d'altres instàncies, els centres d'estudis poden incorporar nous valors com són obrir la participació, incorporar la sensibilitat del carrer o aportar una visió lligada al territori.
- **Cultura i arts:** Aquests són aspectes que els centres d'estudis no solen considerar com el seu nucli, malgrat que sovint fan activitats que els voregen o els toquen de ple. En tot cas, la cultura i les arts (literatura, teatre, pintura, fotografia, vídeo, música, ballet) constitueixen possibles espais d'estudi i d'activitat que els centres d'estudis no tenen perquè renunciar-hi.

5.- Implicació: voluntariat, suport professional

Fora de casos excepcionals, una de les característiques més destacades dels centres d'estudis és que el gruix dels treballs de direcció, gestió i creació els

realitza persones voluntàries, aspecte que té unes implicacions extraordinàriament importants:

- **Llibertat i independència.** Els estudiosos gaudeixen d'una gran llibertat i independència en relació a les temàtiques elegides i al tractament que se'ls dóna, contràriament als estudis i treballs contractats, que han de cenyir-se al guió marcat per qui els encomana.
- **Cost molt baix.** Comparativament amb els encàrrecs professionals, el cost dels treballs voluntaris són molt baixos (si no nuls). Això permet abordar temes i iniciar experiències per a les quals sol ser difícil de justificar o d'obtenir el corresponent pressupost.
- **Recompensa de les activitats voluntàries.** A més de la satisfacció personal, les activitats voluntàries han de ser una recompensa basada en: 1. El reconeixement explícit de responsabilitats i d'autories; 2. La visualització de responsables i autors en actes públics. 3. La publicació i difusió dels resultats (cal evitar els treballs en els calaixos).
- **Gestió professional.** El suport professional al treball voluntari proporciona els següents avantatges: 1. Alleugereix el treball voluntari de direcció i creació (gestió de reunions, suport documental, obtenció de recursos); 2. Assegura la difusió dels resultats (edicions, exposicions, conferències).

Així doncs, si bé les activitats de direcció i creació dels centres d'estudis associatius han de recaure fonamentalment en els membres de la junta i en els associats i col·laboradors, també és cada cop més convenient crear petites estructures professionals de suport a fi de potenciar i assegurar la qualitat del treball voluntari i, alhora, assegurar la difusió i la comunicació dels resultats. Cada unitat monetària destinada al suport professional reverteix en un treball voluntari diverses vegades superior.

6.- Finançament: quotes, mecenatge i/o administracions

Una de les principals dificultats dels centres d'estudis és obtenir els recursos necessaris per a dur a terme les activitats proposades, malgrat que fan fructificar de manera especialment eficient l'escàs finançament de què disposen. La procedència dels recursos és molt diversa:

- **Quotes dels associats.** La major part dels centres d'estudis associatius tenen uns ingressos per quotes dels associats. Aquesta font de finançament pot ser decisiva en algunes de les entitats (generalment en localitats petites) i té l'avantatge de la implicació dels socis en la promoció i seguiment dels treballs i activitats.
- **Recursos en espècies.** Molts dels centres d'estudis disposen d'importants recursos en espècies proporcionats per administracions (ajuntaments, arxius) o altres entitats (ateneus, centres excursionistes). Els recursos més

significatius són la seu i els serveis associats (energia elèctrica, aigua, telèfon, neteja). Altres recursos en espècies poden ser ordinadors, fotocopiadores, convocatòries, trameses o sales per a actes públics. Constitueixen ajudes fonamentals per a consolidar i potenciar les activitats de les entitats.

- **Subvencions i convenis.** A partir de la democràcia, s'han anat estenent les subvencions de les administracions públiques a les entitats (generalment sense més compromisos que unes declaracions d'intencions). Una modalitat més evolucionada és la dels convenis, on els ajuts econòmics tenen contrapartides en la realització de certes activitats i en l'obtenció de determinats resultats. Les subvencions i convenis són avui dia probablement la font més important d'ingressos dels centres d'estudis.
- **Convocatòries de projectes, de premis.** Un sistema que està en alça és acudir a convocatòries de projectes o de premis per part de l'administració, les caixes, o determinades fundacions. Entre elles destaquen les de l'Institut Ramon Muntaner, orientades específicament als centres d'estudis.
- **Patrocini i mecenatge** (per part de particulars, marques comercials, empreses). També proporcionen una part dels recursos dels centres d'estudis, si bé globalment petita. Un inconvenient d'aquest sistema de finançament rau en la dificultat de trobar estímuls per als patrocinadors i en les contrapartides que sovint demanen.

Finalment, cal fer esment a noves activitats i fonts d'ingressos dels centres d'estudis que són més properes a les d'organitzacions econòmiques, com ara les empreses:

- **Gestió de serveis.** Comencen a donar-se acords entre centres d'estudis i administracions (ajuntaments, consells comarcals, diputacions, Generalitat) per a la gestió d'activitats o serveis a la comunitat en àmbits com la cultura, el patrimoni, biblioteques, arxius, etc.
- **Encàrrec de projectes.** També comencen a sovintejar els encàrrecs de treballs o projectes per part de les administracions o d'empreses (inauguracions, celebracions, exposicions) als centres d'estudis. Si bé sol ser un reconeixement i una font d'ingressos, s'ha de procurar que no distreguin els centres d'estudis dels seus propis objectius.
- **Oferta de productes i serveis.** Els centres d'estudis no han de descartar fer projectes a l'avançada (aprofitant sinèrgies amb altres actuacions) que es transformin en ofertes de productes i serveis. Aquesta orientació presenta avantatges (impulsa activitats i serveis pensant en els destinataris; pot tenir un rendiment econòmic superior a altres projectes), però també presenta inconvenients (cal finançar el projecte a l'avançada).

En relació als nous tipus d'activitats d'orientació econòmica, cal evitar que no acabin transformant-se en el seu objectiu principal a fi d'obtenir recursos. Una

deriva en aquest sentit seria la progressiva substitució del voluntariat associatiu per un equip de gestió professional. A la llarga, transformaria el centre d'estudis (associatiu) en una empresa de serveis culturals, tot perdent: a. La participació que proporciona el caràcter associatiu; b. El caràcter voluntari, amb la pèrdua de llibertat i d'independència; c. La gran rendibilitat consubstancial amb el voluntariat (caldrà renunciar a molts projectes).

Per tant, cal que en l'evolució dels centres d'estudis associatius es mantingui un equilibri exquisit entre el voluntariat que exerceix les funcions de direcció i creació i un equip de gestió professional que, sense manllevar les funcions citades, esdevingui el més eficaç possible en les tasques de suport.

7.- Conclusions

En primer lloc, cal dir que els centres d'estudis s'han fet un lloc a la societat i que alhora aporten nous punts de vista i noves formes de treball. La intervenció de Pilar Terrada n'és una demostració fefaent.

El treball en xarxa és una de les principals eines dels centres d'estudis. La participació en projectes més amplis enforteix el moviment. En aquest sentit, els papers de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana i l'Institut Ramon Muntaner són claus. La intervenció d'Ana Villa presenta un marc molt més ample de col·laboració on inserir el moviment de centres d'estudi.

És fonamental en els centres d'estudis combinar el treball voluntari (que ha de fomentar la recerca i la participació) amb el suport d'equips de gestió adequats. Aquesta combinació dóna una gran rendibilitat a les seves activitats. En aquest sentit, cal reforçar la part associativa i convèncer a molta més gent per a que hi participi i hi doni suport.

Finalment, entroncat amb el punt anterior, cal resoldre la que és probablement la major mancança del conjunt dels centres d'estudis, que és la difusió. En aquest sentit, el provocador concepte de màrqueting social propugnat per Marc Marín ens impulsa a la reflexió.